

Барановский А. А. Политика Новой Сечи относительно запорожского гайдамачества: источниковедческий анализ

В статье исследуется проблема позиции Коша Новой Сечи как ключевого игрока региональной политики относительно гайдамаческого движения, рассматриваются соответствующие практические шаги Запорожья и их эффективность при социально-политической ситуации того времени. Раскрываются особенности следственного процесса и процедуры по отношению к разбойничеству. Тема сечевой политики освещается в контексте анализа необходимого комплекса источников, созданных главным образом в военной и паланковых канцеляриях Запорожья.

Ключевые слова: Новая Сечь, гайдамачество, политика, следственный процесс, протокол допроса, формуляр.

Baranovskiy O. A. Policy of New Sich concerning zaporozhzhian hajdamaks: analysis of sources

The article researches the position of Kish of New Sich as important player of regional policy concerning hajdamak movement, consideration the corresponding practical influence of Zaporozhzhya and it's effectiveness in the social-political situation of that time. Exposed the peculiarities of investigative process and procedure concerning robberies. This theme light up in context of analyse the necessary complex of documents, that was created mainly in zaporozhzhian military and districts offices.

Key words: New Sich, hajdamak movement, policy, investigative process, record of the interrogation, formul'ar.

УДК 94(477.83.86)

М. Ю. Дорожинська

ХРОНІКА ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДОВСЬКИХ ТОВАРИСТВ ГАЛИЧИНИ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ “БАТЬКІВЩИНА” (1879–1896)

У статті аналізується зміст одного з найзмістовніших періодичних видань Галичини другої половини ХІХ ст. Автор особливу увагу звернула на те, як висвітлена на сторінках “Батьківщини” організаційна, видавнича та культурно-просвітня діяльність народовських товариств краю. Періодичне видання дозволяє прослідкувати за діяльністю громадських організацій Галичини впродовж досліджуваного періоду, особливо багато місця на його сторінках відведено діяльності “Просвіти”. Вважаємо часопис цінним джерелом для вивчення національного руху українців краю другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: періодичне видання, Галичина, народовські товариства.

Справжніми носіями національної ідеї, підхопивши традиції національного руху попередніх десятиліть у Галичині в 60-х рр. ХІХ ст. стали народовці. Представники цієї течії виступали за єдність українських земель, розвиток української літератури на живій народній основі, створення єдиної літературної мови. У 70-80-х рр. ХІХ ст. вони поступово зміцнили свої позиції в національному русі українців Галичини. Цьому неабияк сприяли періодичні видання народовського спрямування, які з 1867 р., коли було започатковано часопис “Правда”, почали регулярно виходити у світ.

Редагування та публікація громадсько-політичної періодики стала важливим етапом роботи народовців, адже на сторінках “Правди”, “Батьківщини”, “Діла”, літературно-наукового часопису “Зоря” вони піднімали чимало важливих проблем національно-культурного та суспільно-політичного характеру; пропагували свою ідеологію серед широких верств населення. Безперечно, вищевказані видання займають важливе місце серед опублікованих джерел, дозволяють прослідкувати за діяльністю народовських товариств Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Особливе місце серед вищевказаних часописів належить газеті “Батьківщина”, що виходила у світ впродовж 1879–1896 рр. і містила чимало змістовної інформації про діяльність народовців Галичини впродовж зазначеного часового проміжку. Саме тому зміст часопису, на нашу думку, заслуговує уваги дослідників.

Усвідомлюючи важливість та наукову значущість ролі преси у діяльності народовських товариств Галичини, вона стала предметом зацікавлення істориків. Перші спроби проаналізувати висвітлені на сторінках “Батьківщини” події були зроблені І.Франком, який у публіцистичній праці “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.” [1] високо оцінив рівень редагування часопису та його громадсько-політичне значення. Згадана проблематика зацікавила як галицьких дослідників першої половини ХХ ст. – І.Брика, Р.Луканя [2], так і українських зарубіжних вчених – Ю.Тернопільського [3], А.Животка [4]. Висвітлено вплив політичного часопису “Батьківщина” на тогочасне суспільно-політичне і національно-культурне життя українців краю у історико-бібліографічних дослідженнях сучасних науковців М.Романюка, М.Галушко [5], В.Передирія [6], І.Хімяк [7]. Проте в узагальнюючих працях з історії української преси лише поверхнево розкрито окремі аспекти діяльності народовських товариств Галичини.

Метою статті є аналіз змісту громадсько-політичного часопису “Батьківщина” впродовж 1879-1896 рр., щоб з'ясувати тематику, зміст і висвітлення на його сторінках діяльності народовських товариств Галичини.

Варто зазначити, що в періодичних виданнях краю другої половини ХІХ ст. активно пропагували ідею піднесення політичної свідомості селянських мас, як одну з головних передумов національного і політичного відродження українців Галичини. Важливу роль у цій справі відіграла газета “Батьківщина”, заснована у Львові більше століття назад. Ініціатором її видання став відомий громадсько-політичний діяч Юліан

Романчук, а перше число побачило світ 1 жовтня 1879. Впродовж 1879–1882 рр., 1893–1896 рр., газета виходила два рази на місяць, кожного 1-го та 16-го, в інші роки щотижня.

В редакційній статті “До діла” на сторінках першого числа “Батьківщини” її автори писали про те, що багато років минуло з дня скасування панщини, прийнята нова Конституція, діти навчаються у школах краю, створено товариство “Просвіта”, але маючи усі свободи народ важко працює, іноді в голоді і холоді [8, с.12]. Саме тому, редактори часопису поставили перед собою завдання об’єктивно показати повсякденне життя українського народу, його громадську працю, дати настанови необхідні для підвищення освітнього рівня селян та покращення його непростого становища в тодішньому суспільстві. Газета користувалася неабияким авторитетом у своїх читачів. І. Франко з цього приводу писав: “Батьківщину”... дожидали люди цілими громадами геть за селом, визираючи посланця, що мав принести номер із пошти, її відчитували письменні на цвинтарях, під церквою по неділях перед цілою зібраною громадою, що, слухаючи непривичних для себе слів, звісток і порад, забувала про їжу, і недільний відпочинок, її слово було святе” [9, с.235]. Важливою подією в громадському житті Галичини було створення у 1868 р. культурно-просвітнього товариства “Просвіта”, кількість прихильників якого постійно збільшувалася. Діяльності цієї громадської організації відведено чи не найбільше місце на сторінках часопису. Уже в першому числі опубліковано звіт центрального відділу “Просвіти” за останній рік діяльності. Зі статті отримуємо інформацію, що товариство провело 38 засідань, прийняло 190 нових членів, постійно займалося організаційними справами, здійснювало активну видавничу діяльність. Зокрема, завдяки його зусиллям побачили світ твори відомих українських письменників, шкільні підручники, популярні брошури, газети “Читальня”, “Письмо з Просвіти”, календарі товариства, які містили чимало важливої інформації. Окрім цього, воно організувало літературно-драматичні вечори, присвячені Т.Шевченку, М.Устияновичу, М.Шашкевичу, театральні вистави тощо [10, с.5-6]. На сторінках цього ж числа Батьківщини було опубліковане повідомлення із Станіслава, де повідомлялося про діяльність філії товариства у цьому місті. Зокрема, про чималу бібліотеку, яка користувалася неабиякою популярністю серед читачів [11, с.29].

Однією із найзмістовніших рубрик газети була “Вісті з краю”, де повідомляли про діяльність філій та читалень “Просвіти” у містечках та селах краю. Зокрема, повідомлялося, що у загальному зібранні товариства “Просвіти” у Золочеві прийняв участь відомий діяч народовського руху о. Данило Танячківчич. Він виступив з цікавою науково-популярною доповіддю історичного характеру [12, с.12].

З інформаційних повідомлень Батьківщини дізнаємося, що 1879–1890 рр., коли головою “Просвіти” був професор О.Огоновський, його заступником Ю.Медвецьким, дуже плідно працював літературний комітет. Про це свідчить, те що з вересня 1879 до 31 грудня 1880 р. товариство видало “Історію Руси”, “Календар Просвіти”, “Казки”, “Цісар Іосаф II і народ руский” тощо [13, с.3].

Належну увагу воно приділяло розповсюдженню своїх видань серед українців краю. На сторінках Батьківщина чимало гострих редакційних статей, де їх автори закликали активізувати діяльність філій та читалень “Просвіти”. Проте народовці Галичини не могли не помічати неабиякого впливу їхніх осередків на місцях та читалень товариства на підвищення національної свідомості. З цього приводу газета 1 лютого 1882 р. писала: “тішимся тим, що прибуде до нас багато іскорок народного життя і садівників просвітніх; в читальнях народ знайде місце куди зможе сходитися, просвічуватися, поговорити про свої справи і всякі цікаві речі, радитися про свої потреби і про те, як і де поступати правильно, особливо радує те, що сам народ потребує просвіти” [14, с.1].

Варто звернути увагу на публікацію у рубриці “Товариство Просвіта” 6 лютого 1885 року на статтю, де зроблено спробу підвести підсумки діяльності товариства впродовж 1868–1885 рр. В ній інформація про заснування товариства, перші важкі роки діяльності, відомих людей, які належали до нього і з першого дня утворення, долали труднощі на шляху становлення “Просвіти” [15, с.18]. На думку автора статті, товариство неабияк активізувало свою діяльність 1874 р., коли розпочали діяльність його осередки на місцях. З цього приводу він писав: “від тогди стало і членів щораз більше, всіх досі було 2 225. Книжочок видала Просвіта 83 для народу, разом в 350 000 тис. примірників, а шкільних 17 в 13 000 тис. прим. Цісар в р. 1880 в Народном Доме сказав, що то дуже пожиточне товариство” [16, с.41-42]. Крім того “Батьківщина” постійно публікувала на своїх сторінках відомості про організаційні справи товариства: фінансовий стан, обрання нового керівництва [17, с.42-42].

Заслужує уваги доповідь доктора Омеляна Огоновського, який був головою товариства впродовж 1877–1894 рр., виголошена на загальних зборах “Просвіти” в 1885 р. У своїй промові він зазначив таке: “народови рускому осунулась луда з очей: він перестав бути безхатною сиротою, що валялась по під тином, він опинився над самою безоднею, в котру попхали його недруги; але воскресний оклик слов народного гімна “Ще не вмерла Україна” ратує свою батьківщину от сумной затрати” [18, с.48]. Ці слова говорив О.Огоновський з впевненістю, що галичан не зламати, адже є “Просвіта”, яка виховала свідомих, освічених громадян, патріотів своєї батьківщини, які чимдуж тягнуться до волі та незалежності. Це підтверджують статистичні відомості, вміщені на сторінках часопису 1885 р., де зазначається, що впродовж цього року до товариства вступило 324 нових членів, з них 99 селян, 30 міщан, 29 священників, 94 читальні, 5 братств церковних, 6 товариств, 14 народних учителів, 47 представників світської інтелігенції [19, с.21-22].

За результати загальних зборів “Просвіти” у Львові, які відбулися 2 лютого 1887 в газеті було вміщено велику редакційну статтю. У ній йшла мова про те, що не варто плакати над своєю долею, потрібно докласти великих зусиль, наполегливою працею добиватися мети. Зокрема, більше організувати народних читалень, систематично видавати літературу для просвіти народу, залучати до активної діяльності молодь. Традиційно в таких розвідках повідомляли про обрання керівних органів товариства,

важливу роль відігравала контрольна комісія. Їй було доручено контролювати стан фінансів, зокрема, зробити висновки про роботу книгарні і бібліотеки товариства [20, с.39].

На початку нового 1888 року у "Батьківщині" вміщено статтю "Бесіда пос. Романчука", яку він виголосив в австрійському сеймі на захист народних шкіл краю, належного соціального захисту педагогів. Він обстоював право українців здобувати освіту рідною мовою нарівні з іншими народами, що мешкали в Галичині [21, с.11-12].

У 1890 р. чимало матеріалів в газеті вміщено про активну діяльність філій товариства "Просвіти", зокрема у Станіславові та Коломиї. Наступний збір філії відбувся у Станіславові, де вирішувалися також організаційні питання. За 1890 р. поповнили лави товариства "Просвіта" 30 нових членів [22, с.448].

22 березня 1891 р. у "Батьківщині" опубліковано Новий Статут товариства "Просвіти". Члени "Просвіти" добивалися, щоб товариство займалося не лише освітою народу, але і економічним його піднесенням. Проект нового статуту у 1890 р. написав доктор Кость Левицький. Підставою розвитку і праці "Просвіти" на основі четвертого статуту стали – самостійні і самоуправні "читальні Просвіти". У статті пояснювалася суть нового статуту, де зазначалося: "Читальня Просвіти" може бути не лише читальнею, вона має право вести курси неграмотних, відбувати відчити, вечорниці чи давати театральні представлення, але може мати і свою крамницю і позичкову касу, може творити рільничо-господарські спілки. До досягнення тої цілі помагати мають – стараючися про заснування нових "читалень Просвіти", і мають вести нагляд над ними" [23, с.69-70]. Щоб члени читалень зуміли втілити норми нового статуту в життя, у 1892 р. видала "Просвіта" книжечку, яку написав доктор Кость Левицький "Що має робити "Просвіта" на основі нового статуту?" В ній написано про необхідність здійснювати не лише просвітню працю, але й активно залучитися до економічної взаємодопомоги в селянському середовищі.

Газета вмістила чимало розвідок про видатних діячів українського національного руху в Галичині. Зокрема, у другому числі газети за 1890 р. вийшла стаття про Володимира Барвінського. В ній йшлося про неабиякий його внесок у заснування народовського часопису як "Діло" та інших періодичних видань, плідну співпрацю на громадській ниві з Анатолем Вахнянином, Юліаном Целевичем, Омельяном Патрицьким тощо [24, с.50].

Варто зазначити, що "Батьківщина" постійно публікувала біографічні розвідки про життя відомих громадсько-політичних та культурних діячів краю, їх діяльність на ниві освіти, культури, мистецтва. Зокрема, читач мав можливість ознайомитися з життєвим та творчим шляхом доктора Теофіла Окуневського, його громадською діяльністю у Станіславові та Коломиї [25, с. 114].

На шпальтах часопису постійно публікувалася інформація про видані "Руським товариством педагогічним" шкільні підручники, науково-популярні видання для дітей старшого і молодшого шкільного віку. Також повідомлялися адреси книгарень, де їх можна було придбати [26, с.36]. На сторінках часопису опубліковано інформацію про створення Інституту під покровом св. Николая, організованого закладеного через "Руським товариством педагогічним" у Львові в 1888 році. Знаходимо чимало відомостей про неабиякі зусилля, які доклало педагогічне товариство для його створення, будівництва належного приміщення. Інститут був закладом для виховання української молоді, яка навчалася у різних навчальних закладах міста [27, с.1-2].

Майже в кожному номері "Батьківщини" друкувалися оголошення народовських товариств краю. Це запрошення на загальні збори "Просвіти" та її філій, інформація про заходи культурно-просвітнього характеру. До прикладу, "Руська бесіда" у Львові оголосила конкурс на кращий драматичний твір для професійного театального колективу товариства. Його провід бажав бачити серед найкращих ті, що ґрунтувалися на українській історії, звичаях і традиціях нашого народу [28, с.30].

Проміжним підсумком діяльності товариства стало святкування двадцятипятиліття його діяльності 1894 р. З цієї нагоди було опубліковано ювілейне видання "25 літ історії товариства "Просвіта", автором якого був Іван Белей. Відгук про неї також знаходимо на сторінках "Батьківщини". Також редактори часопису акцентували увагу як на здобутках, так і прорахунках у діяльності товариства. З приводу останнього зазначалося: "має вона лише 3 000 дійсних членів на 2 млн. 800 тис. галицьких русинів; а що руських громад єсть 3 600, отже не припадає навіть один член на громаду" [29, с.127]. У цьому ж числі газети було опубліковано відозву до членів товариства "Просвіти", з проханням зібратися на народне віче, щоб обговорити найважливіші просвітні та економічні справи: створення нових читалень та активізація вже діючих, організацію сільських крамниць, надання кредитів для селян тощо [30, с.23].

Часопис перестав виходити у світ 1896 р. В редакційній статті, останнього 24-го числа за 28 грудня 1896 р. повідомлялося, що з 1897 р. замість двох дотеперішніх газет "Батьківщина" і "Читальня", які виходили почергово буде видаватися "Свобода".

Отже, видання громадсько-політичного часопису "Батьківщина" упродовж 1879–1896 було важливою подією в житті українців краю наприкінці XIX століття, навколо нього об'єдналась інтелектуальна еліта та простий народ, немало дописувачів, творячи друкване слово, потрібне жителям краю. Часопис є важливим джерелом, що допомагає досліднику прослідкувати за діяльністю народовських товариств Галичини впродовж 1879–1896 рр., оскільки дозволяє з'ясувати організаційні аспекти їхньої праці, просвітню та видавничу роботу. Окрім цього, газета мала неабияке значення для розповсюдження народовських ідей, пропаганди діяльності товариства "Просвіта" інших громадських організацій.

Джерела та література

1. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. – Львів, 1910. – 640 с.
2. Брик І. Початки української преси в Галичині / І. Брик. – Львів, 1921. – 380 с.
3. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Ю.Тернопільський – Джерсі-Сіті, 1974. – 440 с.

4. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989–1990. – 320 с.
5. Романюк М. Галушко М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. / М. Романюк, М. Галушко – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів: Світ, 2001. – С. 580–587.
6. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939) / Анотований каталог / Уклад. В. Передирій. – Львів, 1995. – 268 с.
7. Хімяк О. Українська преса друг. пол. XIX – поч. XX ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини / О. Хімяк // Вісник Львівського університету: серія історична. – № 7. – 2007. – С. 23–31.
8. До діла // Батьківщина. – 1879. – 1 жовтня. – С. 12.
9. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. – Львів, 1910. – С. 234.
10. Звіт центрального відділу “Просвіта” з 21 червня 1878 до 1 вересня 1879 // Батьківщина. – 1879. – 1 жовтня. – С. 5–6.
11. Письмо з Станіслава // Батьківщина. – 1880. – 16 лютого. – С. 28–29.
12. Вісті з краю (Письмо з Золочева) // Батьківщина. – 1880. – 18 листопада. – С. 12.
13. Звіт з діяльності відділу товариства “Просвіта” з 1 вересня 1879 до 31 грудня 1880 // Батьківщина. – 1881. – 1 березня. – С. 3.
14. Читальні // Батьківщина. – 1882. – С. 1.
15. Відділ філії “Просвіти” у Станіславі // Батьківщина. – 1883. – С. 18.
16. Товариство “Просвіта” // Батьківщина. – 1885. – 6 лютого. – С. 41–42.
17. Справи поточні. Загальний збір товариства товариства “Просвіта” // Батьківщина. – 1885. – 6 лютого. – С. 42–43.
18. Бесіда д-ра Омеляна Огоновського // Батьківщина. – С. 48.
19. Товариство “Просвіта” в році 1885 // Батьківщина. – 1886. – 29 січня. – С. 21–22.
20. Загальний збір товариства “Просвіта” у Львові // Батьківщина. – 1887. – 18 лютого. – С. 39–40.
21. Бесіда посла Романчука // Батьківщина. – 1888. – 12 січня. – С. 11–13.
22. Збір товариства “Просвіта” у Станіславі // Батьківщина. – 1890. – 18 вересня. – С. 448–449.
23. Новий статут товариства “Просвіта” // Батьківщина. – 1891. – 22 березня. – С. 69–72.
24. Володимир Барвінський // Батьківщина. – 1890. – 19 січня. – С. 50–51.
25. Д-р Теофіл Окуневський // Батьківщина. – 1890. – 23 лютого. – С. 114.
26. Руське товариство педагогічне у Львові // Батьківщина. – 1886. – 16 лютого. – С. 36.
27. Статут “Інституту под. покровом св. Николая” заложеного через Руське товариство Педагогічне у Львові // Батьківщина. – 1888. – 3 лютого. – С. 1–4.
28. Руська Бесіда у Львові // Батьківщина. – 1880. – 16 лютого. – С. 16.
29. Двадцятилітній ювілей “Просвіти” // Батьківщина. – 1894. – 1 лютого. – С. 17–18.
30. Відозва до членів товариства “Просвіта” // Батьківщина. – 1894. – 1 лютого. – С. 23.

Дорожинская М. Ю. Хроника деятельности народоветских обществ Галичины на страницах периодического издания “Батькивщина” (1879–1896)

В статье анализируется содержание одного из содержательных изданий Галичины второй половины XIX в. Автор особое внимание обратила на то, как освещена на страницах “Батькивщины” организационная, издательская и культурно-просветительная деятельность народоветских обществ края. Периодическое издание позволяет проследить за деятельностью общественных организаций Галичины протяжении исследуемого периода, особенно много места на его страницах отведено деятельности “Просвиты”. Считаю журнал ценным источником для изучения национального движения украинского края второй половины XIX в.

Ключевые слова: периодическое издание, Галичина, народническое общества.

Dorozhynska M. Yu. Chronicle of activity of narodovtsi societies in Halychyna on pages of periodical “Bat’kivshchyna” (1879–1896)

This article analyzes the content of one of the most informational periodicals on Galychyna in the second half of the nineteenth century. Special attention is paid to how lit on the “Bat’kivshchyna” organization, publishing, cultural and educational activities populist societies edge. Periodical allows you to track the activities of civil society organizations in Galicia during the study period, especially a lot of space on its pages devoted of “Prosvita.” We believe the magazine a valuable source for the study of Ukrainian national movement in the land of the late nineteenth century.

Keywords: periodical, Galychyna, narodovtsy.

УДК 94(477)

А. В. Марценюк

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1921–1939 рр.)

У статті проаналізовано праці українських дослідників, присвячених історії суспільно-політичного руху Східної Галичини у міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.). Доведено, що українська історіографія суспільно-політичного руху Східної Галичини у міжвоєнний період узагальнила у ретроспективі історичних фактів та подій, авторських висновків, суджень, враховуючи специфічні фактори історіописання, різні підходи в інтерпретації процесів державотворення, національно-визвольної боротьби українського народу, який перебував у складі Польщі. Підсумовано вивчення теми та накреслено напрямки подальших наукових пошуків.

Ключові слова: історіографія, Східна Галичина, міжвоєнний період, суспільно-політичний рух, національно-визвольна боротьба.